

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПРИВАТНИЙ ЗАКЛАД
«ДНІПРОВСЬКИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»**

НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ

**КАФЕДРА МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ТА СОЦІАЛЬНО-
ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН**

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

(назва навчальної дисципліни)

Освітній
ступінь

бакалавр

Спеціальність

**J2 Готельно-
ресторанна справа
та кейтеринг**

(назва ступеня вищої
освіти)

(шифр і назва)

Освітня
програма

**Готельно-ресторанна справа
Наказ № 34-02 від 25.04.2024,
зміни внесені наказом № 32-02 від 24.04.2025.**

(назва, дата і № наказу про затвердження ОП)

Форма навчання

денна, заочна

(денна/заочна)

у 2025/2026 навчальному році

Конспект лекцій обговорений та схвалений на засіданні кафедри міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних дисциплін протокол від 13.06.2025 №11

**Завідувач кафедри
міжкультурної комунікації та
соціально-гуманітарних дисциплін
Тетяна КРАШЕНІННІКОВА**

Лекція із навчальної дисципліни «Історія української культури». Дніпро: Дніпровський гуманітарний університет, 2025. 21 с.

Розробник:

Негодченко О. П., старший викладач кафедри міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних дисциплін

Розглянуто та схвалено на засіданні кафедри міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних дисциплін протокол від 13.06.2025 № 11

Завідувач кафедри

міжкультурної комунікації та

соціально-гуманітарних дисциплін _____ **Тетяна КРАШЕНІННІКОВА**

ТЕМА 1. ВСТУП ДО КУРСУ «ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ». ІСТОРІЯ КУЛЬТУРИ ДАВНЬОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

ПЛАН

1. Поняття світової та національної культури:
 - а) елементи національної культури;
 - б) періодизація історії української культури
2. Кам'яний вік на території України
 - а) мізинська культура;
 - б) трипільські витоки української культури; в) мистецтво
3. Кочові племена та їх роль у формуванні української культури
 - а) кіммерійці;
 - б) скіфи у давній культурі; в) заупокійний культ скіфів;
 - г) сармати, їх матеріальна культура;
 - д) готи, гуни, аварці та інші прийшли народи.
4. Античні колонії Північного Причорномор'я
 - а) релігійні культури;
 - б) розвиток мистецтва
5. Культура східних слов'ян:
 - а) матеріальна культура; б) релігійні вірування.

ПОНЯТТЯ СВІТОВОЇ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ

Культура – це продукт розвитку суспільства, тобто сукупність матеріальних і духовних цінностей, які створені працею і творчістю людей.

Концепції розвитку культури (Лукрецій Кар, Іоган Годтврит Гердер, Імануїл Кант, Цицерон та інші.)

Виникнення «культурології». Структура культури:

матеріальна – складається з техніко-технологічних та предметно-продуктивних компонентів;

духовна – складається з політичної, правової, естетичної, етичної, філософської та релігійної.

Функції культури

а) елементи національної культури:

Національна культура – це сукупність символів, вірувань, переконань, норм поведінки які характеризують духовне життя певної нації.

Компоненти національної культури:

географічне середовище;

політична і правова культура;

культура побуту;

національний характер та менталітет народу;

мова та ін.

б) періодизація історії української культури

часовий відрізок від початку людської цивілізації до східнослов'янських племен дохристиянської доби;
 культура Київської Русі, її становлення (з VIII по XIII століття);
 формування української народності (з XII по XVII століття);
 розвиток української культури проходив під впливом визвольної війни (Б. Хмельницький) з XVII століття по XVIII століття;
 процеси формування слов'янських націй, витворення національної української культури (з XVIII по XIX століття);
 історія української культури XX століття;
 90-ті роки XX століття. Акт про державну незалежність України, прийнятий 24 серпня 1991 року.

КАМ'ЯНИЙ ВІК НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Свідчення перебування людини на території сучасної України датують пізнім палеолітом (25-15 тис років тому). Палеоліт (палео-давній, літ-камінь).

а) Мізинська культура. Розкопки біля с. Мізинь (Чернігівська область) виявили розфарбовані кістки мамонта, скульптури, знаряддя праці, браслети з бивня мамонта. Мезоліт, Неоліт.

б) Трипільська культура. Розквіт трипільської культури між 5500 та 2750 роками до нашої ери часів енеоліту, неоліту. Наземні прямокутної форми будівлі. Основою господарства було тваринництво та хліборобство. Виготовляли одяг, посуд. Сіяли пшеницю, ячмінь, просо, жито, горох.

в) Мистецтво. Гончарні вироби заглибленим орнаментом: посуд, горщики, ложки, миски, друшляки та інше. Застосовувався гончарний круг на якому виготовлялися великі посудини для збереження зерна. Вироблялися статуетки, в основному жіночі, фігурки тварин.

КОЧОВІ ПЛЕМЕНА ТА ЇХ РОЛЬ У ФОРМУВАННІ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

а) Кіммерійці

Кіммерійці – найдавніші народи України. Вони населяли територію Північного Причорномор'я в X-VII ст. до нашої ери. Матеріальна культура, господарство і побут кімерійців відомі за похованнями і з асирійських, вавилонських, урартських, грецьких писемних джерел.

Основні види господарської діяльності – скотарство і землеробство.

б) Скіфи в давній культурі

В Північному Причорномор'ї скіфи з'явилися в VII ст. до нашої ери. Перше політичне об'єднання. Політична влада знаходилася в руках

«Царських» скіфів. Джерелом інформації слугують поховання – кургани: Товста могила, Чортомлик, Соболева могила, Солоха, Страшна могила та інші. Пектораль, Солохський гребінь. «Звіриний стиль».

в) Заупокійний культ скіфів

Скіфські поховання є джерелом історичних знань про побут кочових

племен. Віра в потойбічне життя, ритуал поховання.

г) Сармати, їх матеріальна культура

Сармати – кочовий ірамовний народ, іранської групи народів витіснив скіфів. Вчені вважають, що сарматські племена поділялися на роксоланів, сіраків, аорсів, аланів та ін.. Прибутком сарматів була работоргівля. Релігія – семибожжя. Сарматські кургани.

д) Готи, гуни, аварці та інші прийшли народи.

Велике переселення народів у IV-VII ст.. Падіння Західної Римської імперії.

АНТИЧНІ КОЛОНІЇ ПІВНІЧНОГО ПРИЧОРНОМОР'Я

Античні міста – держави на узбережжі Чорного моря вирости з торгівельних факторій (торгівельне поселення, утворене іноземними купцями на території іншої держави або колонії).

Тіра, Ольвія, Херсонес, Пантікапей, Кафа та ін.. Колонізація греками Північного Причорномор'я в кінці VII-VI ст. до н.е.

Торгівля греків за скіфами.

Високий розвиток мистецтва, театру.

КУЛЬТУРА СХІДНИХ СЛОВ'ЯН

У V-VI століттях на території сучасної України сформувалось два слов'янських об'єднання – анти та склавши.

а) Матеріальна культура.

Основа економіки – землеробство, тваринництво, ремісництво. У VIII ст. відбувається відокремлення металургії від ковальської справи, з'являються прядіння, ткацтво, обробка шкіри, каменю, дерева.

Громадсько-політичний устрій антив нагадував демократію грецького типу; б) Релігійні вірування.

Рання дохристиянська релігія – язичницький політеїзм, або багатобожжя. Пантеон язичницьких богів: Вседержитель, Сварог, Дажбог, Перун, Мати-Земля та інші.

Священними вважалися птахи, тварини, дерева, сонце, місяць, зірки тощо.

ТЕМА 2. ІСТОРІЯ КУЛЬТУРИ КНЯЖОЇ ДОБИ

ПЛАН

1. Зародження державності в період Київської Русі.
2. Виникнення монастирів. Розвиток писемності, освіти.
3. Література, оздоблення книги.
4. Розвиток мистецтва: архітектура, живопис (монументальний, станковий):
 - а) значення іконопису для розвитку культури; б) канони написання ікон.
5. Художнє ремесло (ювелірне мистецтво)

ЗАРОДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОСТІ В ПЕРІОД КИЇВСЬКОЇ РУСІ

Середнє Подніпров'я є центром зародження Східнослов'янської державності. У VI-VII столітті тут виникло об'єднання полян, яке прийняло назву одного з місцевих племен Рос або Рус.

У цей період засновується Київ. Відбуваються походи на Візантію. Київська Русь була визнана державою. Християнізація Київської Русі князем Володимиром Великим.

ВИНИКНЕННЯ МОНАСТИРІВ. РОЗВИТОК ПИСЬМЕННОСТІ, ОСВІТИ

Храми і монастирі – головні осередки освіти і науки. Перша бібліотека при Софіївському соборі. Давньоруська педагогічна думка була спрямована на суспільно-корисні цінності: ідеї патріотизму, єдності руської землі, моралі.

Культурна атмосфера княжого двору Ярослава Мудрого.

Києво-Печерський (1051 рік), Видубицький (друга половина XI століття) монастирі – культурні центри.

ЛІТЕРАТУРА, ОЗДОБЛЕННЯ КНИГИ

Основою писемної мови Київської Русі була давньослов'янська мова східних слов'ян, яка формувалася (з VI-X ст.ст.) з праслов'янської мови.

Становлення літератури відбувалося завдяки:

- появи писемності;
- запровадження християнства (візантійська література);
- усній народній творчості.

Перекладна і оригінальна література. Літописи Давньої Русі – «Київський літопис», «Повість временних літ» та ін.

Книжкова мініатюра, заставки.

РОЗВИТОК МИСТЕЦТВА: АРХІТЕКТУРА, ЖИВОПИС (МОНУМЕНТАЛЬНИЙ, СТАНКОВИЙ)

Поєднання візантійсько-християнської та східнослов'янської традиції в мистецтві. Хрестово-купольні храми, базиліки.

Десятина церква, Михайлівський Золотоверхий Собор, Успенський собор Києво-Печерської лаври, Кирилівська церква – Київ, Борисоглібський храм-усипальниця – Чернігів.

З 30-х років XII ст. посилення феодальної роздробленості – культура, мистецтво, архітектура набувають інших рис: споруди стають фортечними. Вони мають вигляд важких, з вікнами-бійницями, масивним декором, розписи відображають воїнів, «страшний суд».

Розвивається живопис після хрещення Русі. Монументальний живопис

(мурал, стінопис) – різновид живопису значного розміру, який прикрашає стіну, стелю, підлогу та ін. За технікою до нього належать фреска, мозаїка, вітраж, майоліка та ін..

а) значення іконопису для розвитку культури.

Ікона – це «книга для неписьменних», створена на станку (мольберті). Дерево – основа під живопис. Левкас. Ікона сприяла розвитку живопису. Парсуна – від «персона». Натрунні портрети.

Живописні жанри розвивалися: портрет, пейзаж, натюрморт, сюжетно-тематичні картини.

Іконостас – перегородка, стіна з ікон.

Художник Києво-Печерського монастиря Аліпій Печерський. б) канони написання ікон.

Ікони виражали горе, радість, світлу надію. Перша ікона за біблійською легендою була портретом Богородиці, який написав з натури Євангеліст Лука. Ікони підсвічують лампадами. Канони зображення різних святих: Св.

Микола – завжди зображений з книгою, Св. Йосип – зображений з бородою, Діва Марія – пюпітром, на якому лежить книга.

Різниця в зображенні одягу Ісуса Христа і Богородиці. Ісус Христос: сорочка червона, а накидка синя, а Мати Марія навпаки: червоне плаття, накидка синя.

Правила розташування ікон в іконостасі.

Види ікон з зображенням Матері Божої: Оранта, Одигітрія, Розчуження.

ХУДОЖНЄ РЕМЕСЛО (ЮВЕЛІРНЕ МИСТЕЦТВО)

Різьба по каменю, дереву. Гончарні вироби. Бронзові, золоті срібні вироби з використанням коштовного і напівкоштовного каміння. Прядіння, ткацтво, обробка шкіри, вишиванка, плетіння, карбування, виливання, кування. Вироби ювелірів способом тиснення срібла і золота, волочіння дроту, виготовлення скані, назерні, філіграні.

Колти – скроневі прикраси, сережки, гривні, кільця, персні, дзвіночки, намисто, браслети, ланцюги, підвіски.

Ювелірне мистецтво – невичерпне джерело, основа творчості українського народу.

ТЕМА 3. ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКЕ КНЯЗІВСТВО

ПЛАН

1. Історія виникнення князівства.
2. Пам'ятки Галицько-Волинського князівства:
 - а) рукописні книги; б) зодчество.
3. Монументальний стінопис в селі Потелич.
 - Львів – місто музей.
 - а) Храми Львова;

б) Личаківський цвинтар – музей архітектури та скульптури.

ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ КНЯЗІВСТВА

Одним з проявів початкового етапу формування державності у східних слов'ян було об'єднання слов'янських племен на чолі з дулібами в VI-VII ст. Воно займало територію від річки Горинь до річки Венр. З 981 року Волинь, Прикарпаття остаточно ввійшли до складу Київської держави.

Володарі – внуки Володимира Мономаха і Ярослава Мудрого.

Волинський князь Роман Мстиславич об'єднав Волинь і Галичину, а згодом – частину Закарпаття в Галицько-Волинське князівство.

Його син Данило Романович закріпився у 1237 році в Галичі (сучасна Івано-Франківська область).

Через Галич проходили важливі торговельні шляхи. Перша згадка в літописах в 1138 році. В Іпатівському літописі – 1140 р., у Лаврентіївському – 1144 р.

ПАМ'ЯТКИ ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКОГО КНЯЗІВСТВА

а) рукописні книги

Збереглися рукописні книги в монастирях, де вони переписувалися і доповнювалися. Книги оздоблені сріблом, золотом коштовним та напівкоштовним камінням, «Євангеліє-апракос» було окуте сріблом із перлинами.

Літописання в Галичині з'явилося рано, у 1097 році. Галицько-Волинський літопис дійшов до нас у складі, т.н. Волинського літописного зведення кінця XII початку XIV ст. Звід складений був у Холмі, або Хелмі (місто знаходиться на території Польщі).

б) Зодчество

Архітектура була дерев'яна, а кам'яними були тільки храми, інколи князівські палаци. Найдавніший культурний центр на Заході Русі – Володимир-Волинський. В цьому місті в 1160 р. побудовано Успенський собор, який повторює план Успенського собору Києво-Печерської Лаври. Церкви Кирилівська і Богородиці Пирогощі у Києві, Переяславський храм, Борисоглібський собор Чернігова, Успенський собор Чернігівського Єлицького монастиря. Оборонні вежі соляного кордону в Тустані Львівської області.

Монументальний та станковий живопис. Значення ікони для розвитку культури. Канони написання ікон. Сакральне мистецтво.

МОНУМЕНТАЛЬНИЙ СТИНОПИС В СЕЛІ ПОТЕЛИЧ

Дерев'яні церкви Святого Духа, Святої Трійці. Магдебурзьке право в селі Потелич. Перебування в селі (місті) Потелич Богдана Хмельницького.

Теми розпису стін церкви Святого Духа: «Страсті», «Успіння Богоматері», «Богоматір Печерська».

ЛЬВІВ – МІСТО МУЗЕЙ

Місто Львів засноване Данилом Галицьким в 1256 році для свого сина Лева. У 1272 році місто стало столицею Галицько-Волинського князівства. Історичний центр Львова внесений до списку Всесвітнього надбання ЮНЕСКО і надано статус місто-музей. Центральна площа – площа Ринок, Міська Ратуша, Національний музей ім. Короля Яна III (1908р.), Аптека-музей. Одна з найвизначніших пам'яток архітектури кінця XIX ст. в Україні – палац Потоцьких. В палаці експонується одна з кращих і Східній Європі мистецьких колекцій, перш за все живопису: Тіціан, Жорж де Латур, Хосе де Рібера, Франсуа Жерар та інші.

а) Храми Львова

Храми у Львові різних конфесій, тобто різного віросповідання. Їх налічується більше 100.

Українська Греко-католицька церква, Римо-католицька, Православна, Вірменська, Протестантська церква та інші.

-Головна катедра – Латинський кафедральний собор Успіння пресвятої Богородиці (готика, ренесанс, бароко, еклектика) 1380-1493р.р.

Собор Святого Юра – світова спадщина ЮНЕСКО (бароко, рококо)1745-1770р.р.

Костел і монастир бернардинів Святого Андрія (італійсько- голландський манеризм) 1600-1630 р.

Костел Ольги і Єлизавети (неоготика) 1904-1911 р. – найвища спорудаміста Львова.

Костел Петра та Павла ієзуїтів (бароко)1610-1630. Гарнізонний храм.

Перша барокова споруда у Львові. Та інші.

б) Личаківський цвинтар-музей архітектури та скульптури.

Державний історико-культурний музей – заповідник «Личаківський цвинтар» - меморіальний цвинтар у Львові займає площу 43га, 86 полів (ділянок). На ньому розміщено 300 тисяч поховань. 500 тисяч скульптур і рельєфів є шедеврами мистецтва. Поховані письменники: Василь Барвінський,Ігор Білозір, Володимир Івасюк, Станіслав Людкевич. Також, мистецтвознавці, музиканти, науковці, артисти. Зокрема там похована видатна співачка Соломія Крушельницька (1872-1952 рр.).

ТЕМА 4. РЕНЕСАНСНО-НЕФОРМАЛЬНІ ІДЕЇ В УКРАЇНСЬКІЙ КУЛЬТУРІ (ДРУГА ПОЛОВИНА XVI – ПЕРША ПОЛОВИНА XVII СТ.)

ПЛАН

1. Соціально-політична та культурна ситуація на українських землях.
2. Ренесанс як Європейське культурне явище.
3. Розвиток освіти, науки, книги, книгодрукування:
 - а) вклад братств у розвиток культури; б) книгодрукар – Іван Федоров.
4. Архітектура і зображувальне мистецтво:
 - а) зодчество (замки, замки-фортеці, церкви); б) різьблення, ліплення;
 - в) живопис.

СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ТА КУЛЬТУРНА СИТУАЦІЯ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ

Підкорення України Литвою, Польщею, Туреччиною, Кримським ханством. Немоżliвість створення незалежної держави. Утворення у 1569 році Речі Посполитої. Суперечки між католицьким та православним духовенством: твердження про походження Святого Духа від Бога-отця і Бога-сина, збереження старих обрядів, новий календар, слов'янський переклад святого писання.

РЕНЕСАНС ЯК ЄВРОПЕЙСЬКЕ КУЛЬТУРНЕ ЯВИЩЕ

Виникнення Відродження. Основні ідеї Ренесансу – громадянський гуманізм: справедливість, правове рівноправ'я, політичні свободи. Критерії моральної оцінки людини. Основоположники українського Ренесансу: Юрій Дрогобич, Павло Русин, Лукаш та інші. Поети: Григорій Русин, Шиман Шимонович, письменники-полемісти – Герасим і Мелетій Смотрицький, Іван Вишенський та ін. Твори того періоду: друківані та рукописні.

РОЗВИТОК ОСВІТИ, НАУКИ, КНИГОДРУКУВАННЯ

Навчання українців за кордоном: у Краківському, Болонському, Празькому університетах та ін. Юрій Дрогобич – доктор філософії і медицини Болонського університету. Його твори. Острозька греко-слов'яно-латинська школа. Князь Костянтин Острозький – борець проти польсько-шляхетського і католицького засилля. Перший ректор Острозької школи Герасим Смотрицький. Вихованці Острозької школи Мелетій Смотрицький, Петро Конашевич-Сагайдачний та ін. Їх діяльність в розвитку освіти, науки, книгодрукування.

а) вклад братств у розвиток культури. Львівське Успенське (1585 р.), Брестське (1591 р.), Люблінське (1594 р.), Київське (1615 р.), Луцьке братство (1617 р.). Організатори братств – цехові майстри, торговці, вчителі, духовенство, лікарі та ін. Братства організовували школи, лікарні, друкарні, бібліотеки. Митрополит Петро Могила – фундатор Києво-Могилянської колегії.

б) Книгодрукар – Іван Федоров. Організатор підготовки до друку Острозької Біблії (1581 р.) Костянтин Острозький.

Діяльність Івана Федорова у Львові та Острозі.

Видатні літописи IV-VI століття: Київський, «Книга о побойці Мамая- царя татарського» та ін.

АРХІТЕКТУРА І ЗОБРАЖУВАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО

а) Норми будівництва ренесанської архітектури: чітка симетричність, ордерність, використання декоративно-орнаментального оздоблення. Спорудження міст-фортець, замків-фортеці, монастирів та ін..

Характерні риси укріплення: розташування на пагорбі, вузькі вікна- бійниці, зубчата поверхня мурів, вежі по кутам, джерело води. Знамениті замки, монастирі, фортеці: Луцька, Кам'янець-Подільська, Хотинська фортеці, Меджибізький, Ужгородський, Олеський замок та ін.

б) різьблення, ліплення.

Оздоблення культових та житлових будівель. Народне художнє різьблення, це на наличниках, одвірках, меблях.

Церкви прикрашали поребриком - цегла викладалася не горизонтально, а ставилася на ребро. І так викладалася різного розміру карнизи, які зменшувалися донизу. Прикрашали будівлі і ліпленням: гірлянди з квітів, розетки.

в) живопис

Розвивається монументальний і станковий живопис. Мозаїки використовуються рідше, а частіше – розписи. Прикладом можуть слугувати розписи церкви Святого Дужу і Святої Трійці в селі Потелич (Львівська область). До малярства належить і художнє оформлення книг. Початки портретного живопису проявлялися в парсуні (від «персона»).

ТЕМА 5. УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРА КОЗАЦТВА ЕПОХИ БАРОКО ТА ПРОСВІТНИЦТВА (ДРУГА ПОЛОВИНА XVII XVIII СТ.)

ПЛАН

1. Козацтво як нова військово-адміністративна еліта:
 - а) внесок козацтва в розвиток освіти.
2. Музична культура козацтва:
 - а) пісні
 - б) військова музика
3. Козак Мамай в художній творчості народу.
4. Значення усної народної творчості:
 - а) популярні образи в українських казках
 - б) відображення елементів культури в казках.
5. Літературна творчість Григорія Сковороди (1722-1794)
6. Архітектура. Козацьке бароко.

КОЗАЦТВО ЯК НОВА ВІЙСЬКОВО-АДМІНІСТРАТИВНІЙ ЕЛІТА

Козацтво почалося в XV ст. Це був масовий рух чоловіків, які вирушили в стени полювати, рибалити.

Згодом почали об'єднуватися у ватаги, зі зброєю нападали на татар, відбиваючи у них здобич.

XVI ст. – початок об'єднання у військову організацію. Байда Вишневецький Дмитро у 1550 р. об'єднав групи козаків. Побудував фортецю на острові Хортиця. Це був початок Запорозжя.

Три століття культура Січі визначала економічний, політичний, культурний розвиток України. Прибульці були з усієї Російської імперії – принесена різна культура, звичаї, мистецтво.

Результат – склалася оригінальна яскрава культура. Козацтво виступало проти національних і релігійних утисків.

Козацтво протягом півтора століть відіграло не тільки визначну політичну роль доблесного захисника волі і прав українського народу, а й сили, що яскраво виявила себе у культурній розбудові держави. Саме з козацького середовища вийшла нова провідна верства, нова національна аристократія, нова інтелігенція, яка взяла на себе і утвердження власної державності (вся гетьманщина і особливо Богдан Хмельницький), і розвиток освіти, спорудження та реконструкцію храмів, будівництво громадських споруд, опікування мистецтвом тощо. Саме козацтво того часу було носієм нового художнього смаку. По-друге, воно виступало в ролі основного і багатого замовника. По-третє, козацтво мало власне творче середовище. По-четверте, воно виступало творцем художніх цінностей. Серед них маємо, козацькі думи, пісні, поеми, козацький танок, портрет, ікони, козацькі собори.

а) внесок козацтва в розвиток освіти.

В період козацтва виникла система освіти в Україні: початкова, середня й вища.

Діяли братські школи, друкарні, бібліотеки.

У 1766 році Запорозькі козаки прийняли рішення відкрити школи при церквах.

Перша школа (біля сучасного Новомосковська Дніпропетровської області) була відкрита на території Пустинно-Миколаївського військового монастиря.

Навчання в школах викладалося різною мовою.

Вивчали учні старослов'янську, українську мови, письмо, арифметику. У вищій школі вивчалися предмети: географія, астрономія, геометрія, латинська мова.

Військо запорозька виділяло кошти на розвиток освіти.

МУЗИЧНА КУЛЬТУРА КОЗАЦТВА

На Запоріжжі велику увагу приділяли естетичному вихованню.

Були спеціальні школи полкової музики де навчали співу, танцям, грати на музичних інструментах

а) пісні, танці, думи.

У 1737 році в місті Глухові відкрили музичну школу. Музичні відділення при загальноосвітніх школах запорозців.

Думи «Козак Голота», «Маруся Богуславка», Кобзар, виконавець народних дум Остап Вересай.

Танці – «Гопак», «Козачок». б) військова музика

Музичні інструменти: кобза (бандура), тулумбаси, барабани, сурми, труби.

Звуки духових та ударних інструментів використовувалися як сигнали в походах і боях. Існувала система сигналів: сідлати коней, вирушати в похід, психічна атака.

КОЗАК МАМАЙ В ХУДОЖНІЙ ТВОРЧОСТІ

Зображення Козака-бандуриста – це один із поширеніших, найулюбленіших героїв в Україні.

Збірний образ козака, який зустрічається в оповідях, легендах, приказках.

Суть козака-лицаря-священний героїзм обороні рідного краю, відсутність страху.

Канони зображення Козака-Мамая.

Козак-характерник-запорозький козак, якому приписувалася володіння магічними силами, як різновид особливо навченого козацького військового.

ЗНАЧЕННЯ УСНОЇ НАРОДНОЇ ТВОРЧОСТІ

Невід'ємною складовою національної культури є усна народна творчість українського народу, або український фольклор.

Основні літературні жанри усного фольклору-перекази, пісні, казки, епос, музичні-пісні, інструментальні наспіви і п'єси, театральні-драми, сатиричні п'єси, театр ляльок; а також танці.

Фольклор є джерелом національних художніх традицій, а також виразником народної свідомості і ідентичності.

Календарно-обрядові пісні, родинно-побутові та соціально-побутові а) популярні образи в українських казках

Казка-основний жанр народної творчості в якому відображено минулі суспільні відносини та уявлення про світоустрій.

Народні казки без відомого автора, літературні, або авторські, які створюють письменність.

Популярні образи в народних казках: Змій кощій Безсмертний, Баба-Людодідка, космічні сили фантастичні образи та ін.

б) відображення елементів культури

Персонажі казки, п'єси володіють вираженими позитивними, або негативними рисами.

Вони проявляють сміливість, винахідливість, пошана до старших, допомога слабшим, або жадність, неслухняність, несправедливість, злість.

Казка виконує естетичні функції і пізнавальні, морально-етичні, соціально-

виховні.

Вона розкриває культурно-історичні життя народу, його національні особливості.

У ній відображено спосіб життя народу, його побут, працю, взаємовідносини в сім'ї, природні явища.

ЛІТЕРАТУРНА ТВОРЧІСТЬ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ (1722-1974)

Український філософ, поет, баснописець, богослов, педагог, можливо, і композитор літургійної музики.

Навчався в Києво-Могилянській Академії.

Твори Г. Сковороди: Байки, Лірична збірка «Сад божественних пісень», «Всякому місту-звичай і права»; Розмова, Звана Алфавіт, чи Буквар світу та ін.

«Спітафія на могильній плиті», «Світ ловив мене, та не впіймав».

АРХІТЕКТУРА. КОЗАЦЬКЕ БАРОКО

В Україні під впливом козацтва народжується українське бароко, або козацьке.

Бароко – стиль в мистецтві для якого характерні зовнішній блиск, парадність, пишна декоративність, динамічність композиції.

Головною рисою козацького бароко є використання традицій народного мистецтва.

Цей стиль відбився в архітектурі, живописі, літературі, музиці. З архітектурних творів до нас дійшли:

- Духовна Академія у Києві (Йоган Шедель);
- Ковнірівський корпус у Києво-Печерській лаврі (с. Ковнір);
- Кловський палац у Києві (с. Ковнір);
- Надбрамна церква Кирилівського монастиря у Києві (І. Григорович-Барський)
- Собор Різдва Богородиці у м. Козелець Чернігівської області (І. Григорович-Барський) та ін.

ТЕМА 6. УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРА У ХІХ СТОЛІТТІ

ПЛАН

1. Передумови для виникнення національної самосвідомості.
 - а) етапи національної свідомості.
2. Роль громад суспільно-політичному, науковому та мистецькому житті:
 - а) товариство «Просвіта»;
 - б) наукове товариство ім. Т. Г. Шевченка.
3. Розвиток освіти та науки:

- а) роль університетів у науковому та культурно-громадському житті;
- б) Кирило-Мефодіївське товариство.

4. Розвиток літератури та журналістики:

- а) «Енеїда» І. Котляревського;
- б) «Історія Русів чи Малої Росії»;
- в) журнал «Киевская Старина».

5. Романтизм у літературних творах Т. Шевченка, І. Франка, Л. Українки.

6. Реалістичні традиції у творчості Шевченка-художника. Офорти.

7. Образотворче мистецтво та архітектура. «Вітрувіанська людина». «Золотий перетин».

ПЕРЕДУМОВИ ДЛЯ ВИНИКНЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ

У ХІХ ст. Україна входила до складу Російської імперії. Було завершено послідовну політику позбавлення України державності, національних та культурних надбань.

Самодержавство прагнуло уніфікувати адміністративну систему на українських землях за загальноімперською системою.

Ліквідація Запорізької Січі, скасування автономії на Слобожанщині та Лівобережжі, оформлення кріпосного права сприяло виникненню і поширенню української національної самосвідомості. Засновник теорії про значення мов і фольклору у розвитку національної свідомості народів був німецький філософ Й. Гердер.

а) етапи формування національної самосвідомості: I – кінець ХVІІІ ст. – 40-ві роки ХІХ ст.;

II – 40-80-ті роки ХІХ ст.;

III – 90-ті роки ХІХ ст. -1914 р.

Періодизація, яку запропонував І. Лисак-Рудницький.

РОЛЬ ГРОМАД У СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ, НАУКОВОМУ, МИСТЕЦЬКОМУ ЖИТТІ

Громади – ліберально-буржуазні організації української інтелігенції. Активізація діяльності громадських організацій та закладів позашкільної освіти. Відкриваються школи, проводяться науково-популярні лекції, читання, театралізовані вистави, видається популярна література.

а) товариство «Просвіта». Виникнення «Просвіт», січового руху. Роль М. Коцюбинського в організації Чернігівської Просвіти. Мета «Просвіт» - пробудження самосвідомості українців шляхом організації читалень, бібліотек, видання підручників для шкіл, літературних творів Т. Шевченка, Л. Українки та ін..

б) Наукове товариство ім. Т. Шевченка (НТШ). На території України діяли наукові товариства, які висвітлювали наукові знання. Проводилися наукові

дослідження, використовувалися матеріали з архівів. Матеріали досліджень друкувалися в наукових журналах.

РОЗВИТОК ОСВІТИ ТА НАУКИ

Після революції 1917 року відкрилися україномовні школи. Велася підготовка вчителів, лекторів. Видавався журнал «Вільна українська школа». Введення обов'язкової 7-річної освіти.

а) роль університетів у науковому та культурно-громадському житті. У 1805 році було відкрито університет у Харкові. Козацька старшина матеріально допомагала у відкритті вищих навчальних закладів. Університети мали право створювати наукові товариства, друкувати періодику та наукові праці.

б) Кирило-Мефодіївське товариство. Відстоювало визнання прав усіх народів на національну самобутність, розвиток мови, національної культури, стверджувалася народоназва «українці». Склад товариства: М. Костомаров, П. Куліш, В. Білозерський, Т. Шевченко та ін.

РОЗВИТОК ЛІТЕРАТУРИ ТА ЖУРНАЛІСТИКИ

а) «Енеїда» І. Котляревського. «Енеїда» - українська бурлескно-травестійна поема, написана в період становлення націоналізму в Україні. Вона є першою пам'яткою української літератури, яка написана розмовною українською мовою. Це джерело з українознавства, українського побуту та культури XVIII століття.

б) «Історія Русів чи Малої Росії». Історико-політичний трактат в якому описується розвиток України від найдавніших часів до 1769 року. Більша частина тексту присвячена історії Запорізької Січі. Вперше друковане видання вийшло у 1846 році. Авторство трактату невідоме, називають декілька авторів. Твір російською владою вважався шкідливим, як і радянською владою, називаючи його «антирадянським».

в) Журнал «Киевская Старина». Історико-етнографічний та літературний часопис в Україні, заснований в 1882 році. До 1906 року видавався російською мовою. За тематикою і хронологією історичної проблематики не мав аналогів в періодичних виданнях України. Основні автори: М. Костомаров, Д. Яворницький, М. Вовчок, М. Коцюбинський, Л. Українка, І. Франко. Журнал доказував на архівних документах, що була така держава Україна.

РОМАНТИЗМ У ЛІТЕРАТУРНИХ ТВОРАХ Т. ШЕВЧЕНКА, І. ФРАНКА, Л. УКРАЇНКИ

Романтизм – напрям у літературі та мистецтві, котрий характеризується зображенням ідеальних героїв і почуттів. У творах Т. Шевченка романтизм подається у національному дусі і по сюжету і по колориту, використовуючи народні пісні та легенди.

Балади «Причинна», «Тополя», поема «Гайдамаки». Для романтизму в творах Л. Українки характерні мотиви свободи, творчого натхнення, які

виражають її світогляд, пройнятий духом вільно людства. Герої драм поетеси – сильні, мужні виразники поглядів народу. В своїх творах «Кассандра», «Лісова пісня», «Одержима», та ін.. Л. Українка показує своїх героїв гордими, незалежними.

Твори І. Франка поєднують в собі романтизм і натуралізм – «Борислав сміється», «До села», «Перехресні стежки», «Захар Беркут» та ін.

РЕАЛІСТИЧНІ ТРАДИЦІЇ У ТВОРЧОСТІ ШЕВЧЕНКА-ХУДОЖНИКА. ОФОРТИ

Т. Шевченко у своїх художніх творах відображає реальний світ. Він викриває злиденне життя простого народу: «Катерина», «Батьківська хата». На засланні в казахських степах він зображає життя солдатів, образи дітей- казахів. В збірці офортів «Живописная Украина» Т. Шевченко показував побут, звичаї народу, природу України, історичне минуле Батьківщини. Офорт – різновид друкованої графіки, гравюри на металі.

ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО ТА АРХІТЕКТУРА. «ВІТРУВІАНСЬКА ЛЮДИНА», «ЗОЛОТИЙ ПЕРЕТИН»

Перша половина XIX століття характеризується класичним стилем. Класичний стиль (консервативний) – це стримана простота в лініях, лаконічність, пастельні тони, нейтральні: ніжно-рожевий, жовтий, синій, лавандовий. Представники класичного стилю творили в різних галузях малярства: портретовій, жанровій, пейзажевій, релігійній. Майстри класичного живопису: І. Сошенко, Т. Шевченко, Д. Безперий, О. Венеціанов та ін.

«Вітрувіанська людина» - була описана в працях античного римського архітектора, теоретика мистецтва Вітрувія для визначення пропорцій людського тіла (чоловічого). Італійський художник Леонардо да Вінчі повторив і доповнив знання про математичні пропорції людського тіла.

Золотий перетин – це такий поділ цілого на дві нерівні частини, при якому велика частина так відноситься до цілої, як менша частина до більшої. Золотий перетин є таким співвідношенням частин, який відповідає найвідповіднішим естетичному сприйняттю зображення і використовується мистецтві і архітектурі.

ТЕМА 7. УКРАЇНЬСЬКА КУЛЬТУРА У ХХ СТОЛІТТІ

ПЛАН

1. Українська культура доби революції та Першої світової війни.
2. Культура України в 40-50-ті роки.
3. Українська культура у 60-80-х роках.
4. Розвиток культури в 90-х роках.
5. Основні тенденції сучасного культурного розвитку України:
 - а) елітна культура; б) масова культура.

6. Театральна та музична культура.

УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРА ДОБИ РЕВОЛЮЦІЇ ТА ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Хвиля національного відродження в 20-х роках.

Розвиток промисловості, наукові відкриття, розвиток освіти. Відкриваються недільні школи, бібліотеки, хати-читальні, народні університети. Створення колгоспів.

Почали діяти: Київський український народний університет, Київський географічний інститут, Українська Академія Мистецтв, Українська національна бібліотека та ін..

Йшла українізація національної культури.

КУЛЬТУРА УКРАЇНИ В 40-50-ТІ РОКИ

Україна була розчленована. Частка її була під владою Чехії, Румунії, Польщі, що ускладнювало процеси розв'язання українського національного питання.

Почалася Друга світова війна.

Поети, художники, письменники створювали патріотичні твори: П. Тичина «Ми йдемо в бій», Л. Первомайський «В бій» та ін..

Композитори України створили близько 350 музичних творів – 4 симфонії, 6 опер, 110 пісень. Кіномитці працювали над створенням художніх та хронікально-документальних фільмів. Документальна стрічка О. Довженка «Битва за Радянську Україну».

Відбудова матеріальної бази культури після війни.

УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРА В 60-80-Х РОКАХ

Пробудження інтересу до історико-культурної спадщини.

Діяльність І. Драча, В. Симоненка, В. Стуса, Л. Костенко, Є. Сверстюка.

Видання першої енциклопедії українською мовою, «Словника української мови», «Історії Української літератури», «Історії українського мистецтва» та ін..

Політичні процеси над прогресивними митцями: над М. Горинь, А. Горькою, О. Гончаром та ін..

Десидентський рух «шестидесятників».

РОЗВИТОК КУЛЬТУРИ В 90-Х РОКАХ

В 1992 році Верховна Рада України приймає документ «Основи Законодавства України про культуру». В ньому, зокрема говориться:

«відродження і розвиток культури української нації», а також «Утвердження гуманістичних ідей, високих моральних засад». Українська Конституція (1996 р.) проголосила гарантії свободи мистецької творчості та

широкий доступ громадян до комплексу культурних надбань народу.

Розвиваються різні жанри мистецтва: театральний, музичний, художній та ін.

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ СУЧАСНОГО КУЛЬТУРНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Завдання сьогодення – зберегти систему мистецької та культурологічної освіти, розвивати естетичні, музичні, хореографічні, мистецькі школи.

Збереження духовної спадщини, народної культури. При обласних бібліотеках створені відділи краєзнавства. а) елітна культура

Елітарна, або елітна культура – культура, що ґрунтується на існуванні специфічних форм мистецтва, зрозумілих лиш невеликій групі людей, які мають великий рівень інтелекту, духовних запитів, особливе художнє сприйняття мистецьких творів.

б) масова культура

Масова культура – культура, популярна серед широких верств населення в конкретному суспільстві та переважно комерційно успішна. Масова культура орієнтується на вподобання і потреби «середньої людини». Висока творчість не цінується масами.

ТЕАТРАЛЬНА ТА МУЗИЧНА КУЛЬТУРА

У 20-30-х роках завершився важливий етап української музичної культури. Відкрито низку вищих й середніх музичних навчальних закладів.

Було створено Державний український народний хор, Державний симфонічний оркестр, філармонію.

Відомі співаки – Ніна Матвієнко, Дмитро Гнатюк, Анатолій Солов'яненко, Володимир Гришко та ін.

Композитори: А. Кос-Анатольський, В. Івасюк.

Розвивається український театр. Лесь Курбас – студія «Молодий театр» (1916р.), театр «Березіль» (1922). О. Корнійчук драматург: «Платон Кречет», «Богдан Хмельницький», «В степах України» та ін.

Театри м. Дніпра.

ТЕМА 8. ВИДАТНІ МИТЦІ УКРАЇНИ

ПЛАН

1. Видатні представники українського живопису XVIII-XIX ст.
2. Реалізм в українському живописі:
 - а) Унікальний стиль Івана Марчука в живописі – «пльонтанізм»;
 - б) примітивний, або «наївний» живопис.
3. Творчість архітектора В. Городецького.
4. Скульптурна спадщина України.

ВИДАТНІ ПРЕДСТАВНИКИ УКРАЇНСЬКОГО ЖИВОПИСУ XVIII-XIX СТ.

Д. Левицький – український живописець-портретист (1735-1822 р.). Його творча манера – живописно-колеритний підхід до моделювання об'ємно виразних облич, вміння зобразити сумовитий, або скорботний вираз, відобразити меланхолійно-поетичні настрої.

Розписи іконостасу Андріївської церкви у м. Києві. Портрети Д. Левицького: «Старий священник», «Невідома з трояндою», «Портрет Урсули Мнішек» та ін..

В. Боровиковський – видатний майстер портретного жанру кінця XVIII століття. (1757-1825). Його роботи – «Дашенька та Лізонька», портрет селянки Христини, портрет селянина, «Алегорія зими», «Портрет полтавського бургомистра Павла Руденка» - Дніпровський художній музей, портрети Смолянок. А. Лосенко (1737-1773) засновник історичного живопису. Його роботи «Володимир і Рогнеда», «Прощання Гектора з Андромахою», «Чудовий улов риби», «Натурщик, який сидить на камені».

І. Айвазовський – мариніст, баталіст, портретист, (1817-1900) колекціонер, меценат. Почесний член академії мистецтв в Амстердамі, Римі, Парижі, Флоренції, Штудгарті. Його роботиб «Серед хвиль», «Чорне море», «Дев'ятий вал», «Веселка», «Ялта», «Місячна ніч в Криму. Гурзуф», «Одеса», «Чумацька валка», «Вид Катеринослава».

РЕАЛІЗМ В УКРАЇНСЬКОМУ ЖИВОПИСІ

Рух «передвижників» – пересувних художників – передвижників: А. Куїнджі, М. Мурашко, М. Ге, І. Репін, М. Кузнецов, К. Костанді та ін.

Відображення реалістичних подій в картинах пересувачів.

А. Куїнджі: «Чумацький тракт в Маріуполі», «Українська ніч», «Морський прибій. Крим», «Вечір на Україні», «Україна», «Ніч на Дніпрі», «Дніпро вранці».

М. Мурашко: «Мотив з околиць Києва», «Коростишів», «Крим», «Берег Алупки», «Ай-Петрі», «Український краєвид», «Портрет Тараса Шевченка».

І. Репін: «Запорожці пишуть листа турецькому султану», «Українка», «Українська хата», «Селянин», «Яблука і листя», «Кочегар», «Осінній букет», «Зимовий пейзаж», «Український селянин», портрети.

М. Ге: «У Гетсиманському саду», «Портрет хлопчика-українці», «Голгофа», «Розп'яття», «Що є істина? Христос і Пілат»

М. Кузнецов: «Огляд маєтку», «На заробітки», «Мировий суддя», «В свято (Малоросіянка, яка відпочиває на траві)».

К. Костанді: «В люди», «Пейзаж», «Біля хворого товариша», «Авторитет на пленере»

а) Унікальний стиль Івана Марчука в живописі – «пльонтанізм».

Власна технологія «пльонтанізм» Івана Марчука. Мінливість, об'ємне мереживо мазків. Цикл картин «Пересторога», присвячений трагедії Чорнобиля.

Триптих «Апокаліпсис» – присвячений історичній події в період України-Русі-1000-літтю християнства. Картини: «Золота ніч», «Сад спокуси».

б) примітивний, або наївний живопис.

Примітивізм (від лат *primitivus* – початковий, первісний) – художня стилістика для якої характерні спрощені, зазвичай, пласкі форми, чисті кольори, відсутність повітряної перспективи.

Творчість художників, які не здобули академічної освіти, проте стали частиною загального художнього процесу.

Білокур: «Квіти за тином», «Цар-колос», «Квіти ввечері», «Сніданок», «Автопортрет», «Натюрморт».

Приймаченко: «Весілля», «Сватання», «Роман і Оксана», «Квіти вирости біля четвертого енергоблоку».

ТВОРЧІСТЬ АРХІТЕКТОРА В. ГОРОДЕЦЬКОГО

Славетний український архітектор віддав 30 років творчості в Україні. Його роботи: Національний художній музей, Костел Св. Миколая, Будинок з химерами, Аскольдова могила, мавзолей графів Потоцьких у селі Печері на Поділлі.

СКУЛЬПТУРНА СПАДЩИНА УКРАЇНИ

В Україні велика кількість скульпторів. Їх творчість відображається в різних стилях та жанрах: історичні, символічні, алегоричні. Найчастіше скульптура зображає дитячі та жіночі образи.

І. Кавалерідзе – скульптор, режисер кіно та театру, драматург, сценарист. Його роботи: пам'ятник Ярославу Мудрому, пам'ятник Григорію Сковороді, пам'ятник княгині Ользі, пам'ятник Тарасу Шевченку. Кінострічки: «Злива», «Прометей», «Перекоп», «Коліївщина».

П. Куценко в своїх скульптурних роботах прославляв українське: «Юність Дніпра», «Закохані», Меморіал на братській могилі в с. Петриківка Дніпропетровської обл., «Народження весни».

І. Гончар – скульптор, художник. Заснував музей «Національний центр народної скульптури» на базі приватної колекції в якому знаходиться 15000 етнографічних та мистецьких одиниць.

Його роботи – скульптурні портрети і пам'ятники: О. Гончару, Т. Шевченкові, М. Коцюбинському, Лесі Українці, К. Білокур та ін.

Живописні портрети: Б. Хмельницького, М. Заньковецької, Лесю Курбасу, Н. Матвієнко, А. Солов'янка та ін.

О. Архипенко – скульптор, який працював в стилі кубізму, але є роботи, які виконані в реалістичній манері: князь Володимир Святий, Т. Шевченко, І. Франко, «Сімейне життя».